

ԱՐՎԵՍ

Ռուզան Անանյան

ՀՀ ԳԱԱ արվեստի ինստիտուտի ասպիրանտ
Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական
համալսարան

ORCID: 0000-0002-1382-8179

ruzan92.92@mail.ru

DOI: 10.54503/1829-0116-2024.1-200

ԴԻՄԱՆԿԱՐԸ ԵՎ ՆԱՏՅՈՒՐՄՈՐՏԸ ՌԱՖԱՅԵԼ ՇԻՇՄԱՆՅԱՆԻ ԱՐՎԵՍՏՈՒՄ

Բանալի բառեր - Ռաֆայել Շիշմանյան, դիմանկար, նատյուրմորտ, կտավ, գունաշար, նրբերանգ, ստեղծագործություն

Հնդվածում ներկայացված է գեղանկարիչ և արվեստաբան Ռաֆայել Շիշմանյանի (1885-1959) դիմանկարի և նատյուրմորտի ժանրի երկուական աշխատանք: Ռաֆայել Շիշմանյանը կյանքի զգալի մասն ապրել է Ֆրանսիայում, 1947 թվականին տեղափոխվել է Հայաստան: Չնայած, որ գեղանկարիչը հայտնի է բնանկար աշխատանքներով, սակայն արտասահմանյան և հայաստանյան ստեղծագործական գործունեության ընթացքում հազվադեպ, բայց վրձնել է այլ ժանրի աշխատանքներ:

Ուսումնասիրության նպատակն է ամփոփ ներկայացնել գեղանկարչի դիմանկար և նատյուրմորտ ժանրի աշխատանքները:

Ուսումնասիրության նպատակից բխող խնդիրներն են՝

- համակարգել և ներկայացնել Շիշմանյանի գեղանկարչական աշխատանքները, որոնք ստեղծված են թե՛ օտարության մեջ, թե՛ հայրենիքում:
- անդրադարձալ Ռաֆայել Շիշմանյանի դիմանկարներին և նատյուրմորտներին, լուսաբանել առանձնահատկությունները, ընդգծել կարևորությունն ու նշանակությունը:

Մեր նյութում վերլուծական անդրադարձ է կատարվում վերոնշյալ ժանրի աշխատանքներին, խոսվում դրանց առանձնահատկությունների, գունային լուծումների մասին: Շիշմանյանի վրձնած դիմանկար և նատյուրմորտ աշխատանքները պահվում են Հայաստանի ազգային պատկերասրահում, մասնավոր հավաքածուներում:

Ruzan Ananyan

PhD student of the Institute of Arts of the
National Academy of Sciences of the Republic of Armenia
Armenian State Pedagogical University Named after Kh. Abovyan

ORCID: 0000-0002-1382-8179

ruzan92.92@mail.ru

PORTRAIT AND SKILL LIFE IN RAPHAEL CHICHMANIAN'S ART

Keyword - Raphael Chichmanian, portrait, still life, canvas, color, collection, art.

The article presents two works of portrait and still life genres by painter and art critic Raphael Chichmanian (1885-1959).

Raphael Chichmanian lived most of his life in France, in 1947 he moved to Armenia. Although the artist is known for his works of painting, during his foreign and Armenian creative activities he rarely produced works of other genres.

The purpose of the study is to briefly present the portraits and still lifes the painters.
The problems arising from the purpose of the study are.

- Coordinate and present Chichmanian's painting works, created both abroad and in the homeland.
- Refer to the portraits and still lifes of Raphael Chichmanian, highlight the features, emphasize the importance and meaning.

In our material, an analytical reference is made to the works of the above genre, their features and color solutions are discussed.

Chichmanian's portrait and still life works are kept in the Armenian National Gallery, also in private collections.

Рузан Ананян

аспирант Института Искусств Национальной Академии

Наук Республики Армения

Армянский государственный педагогический

университет им. Х. Абовяна

ORCID: 0000-0002-1382-8179

ruzan92.92@mail.ru

ЖАНРИ ПОРТРЕТА И НАТЮРМОРТА В ИСКУССТВЕ РАФАЭЛА ШИШМАНЯНА

Ключевые слова: Рафаел Шишманян, портрет, натюрморт, холст, колорит, оттенки, произведение.

В статье представлены по две работы в жанрах портрета и натюрморта армянского живописца и искусствоведа Рафаэля Шишманяна (1885-1959). Значительную часть своей жизни Шишманян провел во Франции, а с 1947 года переехал в Армению. Шишманян в основном известен как пейзажист, однако он творил также и в других жанрах.

Цель исследования – кратко представить портретные и натюрмортные произведения живописца.

Проблемы, вытекающие из цели исследования:

- координировать и представлять живописные произведения Шишманяна, созданные как за рубежом, так и на родине.
- обратиться к портретам и натюрмортам Рафаэля Шишманяна, выделить особенности, подчеркнуть важность и смысл.

В исследуемом материале особое внимание уделяется именно работам последнего типа в работах исследуются особенности и композиционные решения. Портреты и натюрморты Шишманяна в основном хранятся в Национальной галерее Армении, а также в частных коллекциях.

Բնանկարիչ Ռաֆայել Շիշմանյանը ծնվել է 1885թ., Արևմտյան Հայաստանում: Սովորել է Կոստանդնուպոլսի կենտրոնական վարժարանում¹, նաև Փարիզի Գեղեցիկ արվեստների ազգային բարձրագույն դպրոցում, Ջարդարվեստի ազգային վարժարանում: Ստեղծագործական գործունեության երկար տարիներն ապրելով Ֆրանսիայում, մայր հողի կա-

¹ Վարժարանում նկարչության ուսուցիչը պոլսեցի Սիմոն Յազըճյանն էր, ով կապված է եղել Հ. Սվաճյանի «Մեղվի» հետ, որտեղ սպագրել է ծաղրանկարներ: Հետագայում եղել է Հ. Պարոնյանի «Թատրոն» երգիծաթերթի ծաղրանկարիչներից: (Ստեփանյան Գ., 1990, էջ 98):

րոտով տենչող արվեստագետը գրել է. «Փարիզը գեղեցիկ քաղաք է, Ֆրանսիան չքնաղ բնութիւն ունի, սակայն ինձ համար օտար է: Ես օր ու գիշեր տառապում էի իմ հայրենիքի, ինձ ծնող հարազատ ժողովրդի կորստով ու երագում էի այն օրը, երբ ես էլ իմ ժողովրդի հետ կ'ապրեմ Արարատի դէմ-դիմաց և հնարաւորութիւն կ'ունենամ իմ վրձինն ու գրիչը ի սպաս դնել սովետահայ կերպարուեստին...» (Կուրտիկեան Ստ., 1960: 3): 1947 թվականին նա վերադառնում է հայրենիք:

Ստեղծագործական գործունեության ընթացքում ֆրանսահայ նկարիչը վրձնել է շուրջ երկու հարյուր բնանկար աշխատանք¹, սակայն նրա ժառանգության մեջ հազվադէպ են հանդիպում դիմանկարներ և նատյուրմորներ: Չնայած որ քանակական առումով դրանք ակնհայտ զիջում են բնանկարներին, անհրաժեշտ ենք համարում այս ուսումնասիրության մեջ անդրադարձ կատարել այդ աշխատանքներին ևս: Սույն հոդվածում վերլուծության ենք ենթարկում Ռաֆայել Շիշմանյանի երկու դիմանկարչական և երկու նատյուրմորտի ժանրի աշխատանքներ:

Ռաֆայել Շիշմանյանը ծովանկարիչ է, սակայն ծովանկար աշխատանքների հետ մեկտեղ վրձնել է նաև ցամաքային տեսարաններ: Գեղանկարչի ցամաքային բնանկար-տեսարաններում, որոնք հիմնականում պատկանում են նրա կյանքի ֆրանսիական ժամանակաշրջանին, կան գործեր, որոնք, կարող ենք ասել, չեն զիջում հայ և օտարազգի վարպետների նույն ժանրի գործերին²:

Արվեստաբան Օննիկ Ավետիսյանի պատկերավոր խոսքերով ասած՝ «Մասնավորապես ֆրանսիական նահանգներից կատարված Շիշմանյանի բնանկարները խաղաղ են, լուսավոր, արված անկեղծությամբ և բարեխղճությամբ» (Avedissian O., 1959. 208):

Անդրադառնանք Շիշմանյանի դիմանկարչական ժանրի աշխատանքներին: Դիմանկարչությունը կերպարվեստի բարդ ժանրերից է: Այստեղ նկարչի խնդիրն է ներկայացնել բնորդին ոչ միայն դիմային նմանությամբ, այլև անդրադառնալ նրա բնավորությանը, հոգեկերտվածքին ու խառնվածքը բնորոշող հատկանիշներին:

Հայաստանի ազգային պատկերասրահում է գտնվում Ռաֆայել Շիշմանյանի «Ինքնադիմանկար» (1948) գեղանկարչական աշխատանքը: Նկարի պատկերային հարթության կենտրոնից փոքր-ինչ ձախ տրված է երեք քառորդով շրջված Շիշմանյանի ինքնանկարը: Կտավի աջ՝ ներքևի հատվածը զբաղեցնում է գրասեղանը՝ վրան դրված գրքերով: Դրանից

¹ որտեղ Հ. Արամյանի պատկերավոր խոսքով ասած. «Հայացքդ, ներվերդ ու հոգիդ հանգստանում են, խաղաղվում, զվարթանում, երբ նայում ես Շիշմանյանի վրձնած պեյզաժներին» (Արամյան Հ., 1955: 48):

² Նմանատիպ աշխատելաճ ունեցել է նաև հայ ծովանկարիչ Արսեն Շաբանյանը: Վերջինս սկզբնական շրջանում ստեղծել է դաշտային տեսարաններ, ավելի ուշ՝ զբաղվել ծովանկարչությամբ:

վերև հեղինակը պատկերել է պատուհանից երևացող տեսարան, որը կառուցվածքով և գունային լուծումով հիշեցնում է նկարչի հայաստանյան բնանկարները: Շիշմանյանի կանոնավոր դիմագծերը, խնամված մազերն ու բեղմորուքը, կոկիկ հագուստը՝ փողկապով վերնաշապիկն ու տնային բաճկոնը բնորոշ են հավաք, կազմակերպված և հանդարտ խառնվածքի տեր մտավորականի համար: Աշխատանքի գունաշարը մեղմ է, բացառված են գունային հակադրությունները, կտրուկ բախումները: Սակայն կոմպոզիցիային առանձնակի անհանգստություն ու լարվածություն է հաղորդում նկարից դիտորդին ուղղված Շիշմանյան-բնորդի տազնապալի հայացքը, որը բնորոշ է կյանքից հուսահատված, հոգեկան տառապանքների ճնշման տակ ընկճված մարդու համար: Հիրավի, դրա մասին են վկայում նկարչի կնոջ հուշերում նշված հանգամանքները. «Հիշում եմ, երբ մի օր տանը նստած աշխատում էր, ընդհատեց աշխատանքն ու դիմեց ինձ. «Այսքան տարիներ Ֆրանսիա ապրեցինք, աշխատեցինք և հասանք մի բանի, ծառայեցինք մեր նպատակին. հիմա էլ բախտ վիճակվեց մեզ ապրելու հայրենիքում... » (Շիշմանյան Ա., 1980: 78): Շարունակությունը պարզ է, չիրականացված սպասումներ, ավելին, անընդունելի կենցաղային պայմաններ, ամպագոռոգոռ բոլշևիկյան լոգունգների ներքո հարազատ ժողովրդի ընկճվածություն, վախի և ամենաթողության մթնոլորտ...

Համեմատական եզրեր որոնելիս, ակամայից ցանկություն է ծնվում Ռաֆայել Շիշմանյանի ինքնանկարը համեմատել Մարտիրոս Սարյանի վրձնած Ավետիք Բսահակյանի դիմանկարի հետ: Երկու դեպքում էլ բնորոշ դիտողին ներկայանում է երեք քառորդով շրջված դեմքով, մտախոհ հայացքով, կողքը՝ գրքերով գրասեղանն է, իսկ հետին պլանում՝ պատուհանից երևացող հայրենի բնության տեսարանը: Ռ. Շիշմանյանի կենսագրությունից հայտնի է, որ նա մտերիմ է եղել Մ.Սարյանի հետ, սերնդակիցները միասին ճանապարհորդել են, միասին մասնակցել ցուցահանդեսների: Հնարավոր է, որ ֆրանսահայ նկարչի ինքնանկարի կոմպոզիցիոն կառուցվածքը մասամբ փոխառված է Վարպետի՝ Ա. Բսահակյանի դիմանկարի հորինվածքից: Սակայն առնչությունները դրանով ավարտվում են: Ու եթե Շիշմանյան-բնանկարիչը հայտնի է ու ճանաչված իր իմպրեսիոնիստական ոճին հարող գեղանկարներով, գեղատեսիլ ու քնարական տոնայնությամբ վրձնած բնության ու քաղաքային տեսարաններով, ապա դիմանկարի ժանրում ակնառու է նկարչի զգուշավորությունը, որը անվստահության և տվյալ ժանրում փորձարության պակասի հետևանքն է:

Շատ ավելի վարպետորեն է վրձնած Ռ. Շիշմանյանի «Չալմայով և ալեհեր մորուքով տղամարդու դիմանկար» (Ամերիկայի Միացյալ Նա-

հանգներ, մասնավոր հավաքածու¹⁾ դիմանկարի ժանրի առ օրս հայտնի երկրորդ աշխատանքը: Այն հայտնաբերվել է աճուրդներից մեկում, սակայն հայտնի չի ոչ նկարի ստեղծման տարեթիվը, ոչ էլ բնորդի անունը: Ամենայն հավանականությամբ նկարը ստեղծվել է Շիշմանյանի Ֆրանսիայում ապրելու տարիներին: Այստեղ նկատվում է երիտասարդ արվեստագետի գծանկարի տեխնիկային և գույնի տիրապետման վարպետությունը:

Կոմպոզիցիան իրացված է ռեալիստական ոճով, համաձայն դիմանկարի ժանրում ընդունված տարածված սկզբունքի. պատկերային հարթության չեզոք ֆոնի ճիշտ կենտրոնում ձեռնու կիսանդրին է՝ համարյա կիսադեմի չափ շրջված գլուխը փոքր-ինչ թեքված է դեպի վար: Լուսաստվերի հմուտ օգտագործմամբ տրված են շագանակագույն արևելյան հագուստի առատ ծալքերն ու բնորդի տարիքային առանձնահատկությունը բնորոշող բարձր ճակատի ու արծվաքթի կողքի արտահայտիչ խորը ընդգծված կնճիռները, փարթամ հոնքերի տակից նայող աչքերի խորշերը: Ծերունին աչքերը սևեռել է ինչ-որ մի կետի, օքրայի լուսավոր երանգներով լուծված ֆոնին դիմագծերը առավել խոսուն են, հայացքը խորաթափանց է, հոգաշատ ու մտազբաղ: Ալեհեր մորուքը ձայնակցում է չալմայի, հագուստի տաք օքրան՝ գլխաշորի վերին մասի մարջանագույնի հետ, իսկ ամբողջ գունաշարը միավորում ու ներդաշնակում է միմյանց բացումուզ դեղնադարչնաշագանակագույն նուրբ և աննկատ գունային անցումներով իրացված ֆոնը:

Պատահական չէ, որ օրիենտալիստական բնույթի «Չալմայով և ալեհեր մորուքով տղամարդու դիմանկար» գեղանկարչական աշխատանքի գինը աճուրդներում աստիճանաբար բարձրանում է, քանզի Ֆրանսահայ նկարիչ՝ Ռաֆայել Շիշմանյանի այս աշխատանքում նկատելի են

¹ Գործը մինչև 2019 թվականը գտնվում էր բժիշկ Բեն Պիսկու և Թերի Օ'նիլ Պիսկու հավաքածուում: 2019 թվականին 500 \$ արժողությամբ վաճառվեց Անդրեյ Ջոնս աճուրդում մի ամերիկացու: (Տե՛ս https://www.andrewjonesauctions.com/auction-lot/raphael-chichmanian-armenian-1885-1959-portr_9104F09B28, դիտված՝ 04.05.2024թ.):

Նշենք, որ Ռաֆայել Շիշմանյանի գործերը հազվադեպ են հանդիպում միջազգային աճուրդներում: Աշխատանքներից երեքը աճուրդներում հայտնվել են 2008 թվականին, սակայն արժեքների և գնորդների մասին տեղեկատվությունները փակ են: Ներկայացված էին նատյուրմորտ, բնանկար և դիմանկար աշխատանքներ: Օրիենտալիստական ոճով կատարված «Չալմայով և ալեհեր մորուքով տղամարդու դիմանկարը» 2019 թվականին գնահատվել է 400-600 ու վաճառվել 500 դոլլարով: 2023 թվականին նկարը դրված էր աճուրդի միաժամանակ մի քանի էջերով ու նկատվում էր արժեքային փոփոխություն: Աճուրդներից երկուսում այն գնահատվում էր 2500-2835 ամերիկյան դոլլար, հայտնի ebay կայքում այն արժե 2649 եվրո (Տե՛ս ebay.com, RAPHAEL CHICHMANIAN// Raphaël Chichmanian -Portrait of an Islamic Patriarch- Armenian Oil painting | eBay, դիտված՝ 10. 04. 23):

աղերսներ 18-19-րդ դարերում դիմանկարի ժանրում ստեղծագործող համաշխարհային ճանաչում վայելող եվրոպացի նշանավոր արվեստագետների ստեղծագործությունների հետ:

Ռաֆայել Շիշմանյանն իր արվեստում հազվադեպ է վրձնել նատյուրմորտներ: Կարծես այս ժանրը չի ոգեշնչել նկարչին: Շիշմանյանի արվեստի վաղ շրջանի նատյուրմորտը՝ «Նատյուրմորտ խնձորներով» (1913, ՀԱՊ) կատարված է վարպետին բնորոշ վառ երփնագրությամբ, որտեղ իշխում են նարնջագույն, կարմիր գունային շղարշը և չեզոք ֆոնը: Աշխատանքի գլխավոր մասում խնձորներն են, ձախ հատվածում՝ սեղանի վրա, բաժակով դրված ջուր է: Խնձորների հետևում ծաղկամանով ծաղիկ է, որը հավասարակշռում է կոմպոզիցիան: Ինչ վերաբերվում է գունային կոլորիտին՝ աշխատանքը մուգ, գորշ ֆոնային լուծում ունի: Կոմպոզիցիան յուրահատուկ ձևով հավասարակշռում է կտավի կենտրոնական մասում գտնվող ծաղկամանն ու ծաղիկները:

Հաջորդը Շիշմանյանի ժառագայթյան մեջ՝ «Նատյուրմորտ» (մասնավոր հավաքածու) կոչվող գործն է: Կոմպոզիցիայի կենտրոնական մասում պատկերված են խնձորներ ափսեի մեջ, որի աջ կողմում՝ սեղանի վրա ընկույզներ են, իսկ հետևի մասում՝ կուժ: Նկարի վիզուալ շեշտադրումը կենտրոնացած է ափսեի մեջ գտնվող խնձորների վրա, որոնք որոշում են նկարի ընդհանուր գունային տրամադրությունը: Կարմիր խնձորները և ֆոնը, ընդհանուր առմամբ, հավասարակշռում են կոմպոզիցիան և որոշում նրա ընդհանուր ռիթմային կառուցվածքը:

Շիշմանյանի նշված նատյուրմորտները կոմպոզիցիայի, դասավորվածության, գունային լուծումների առումով նմանություն ունեն Պոլ Սեզանի «Նատյուրմորտ խնձորներով» գործի հետ: Երկու վարպետների մոտ տեսնում ենք միանման թե՛ գունային լուծումներ, թե՛ կոմպոզիցիոն կառուցվածք, թե՛ նմանատիպ առարկաների օգտագործում աշխատանքում, թե՛ քսվածքի նմանատիպ տեխնիկա:

Ամփոփելով՝ նշենք, որ գեղանկարիչ և արվեստաբան Ռաֆայել Շիշմանյանն իր սակավ, սակայն ինքնատիպ դիմանկար և նատյուրմորտ աշխատանքներով թարմություն հաղորդեց թե՛ իր ստեղծագործական ժառանգությանը, թե՛ հայ արվեստին: Նույնիսկ կարելի է զարմանալ, թե բնանկարիչը ինչպես է կարողացել նրբանկատությամբ զգալ ու արտահայտել դիմանկարչության և նատյուրմորտի առանձնահատկությունները:

Բնանկարիչ, արվեստաբան Ռաֆայել Շիշմանյանը ապրելով օտար փերում, այնուհետև վերադառնալով հայրենիք՝ բնանկար աշխատանքներին զուգահեռ ստեղծագործել է նաև նատյուրմորտի և դիմանկարի ժանրերում: Ուսումնասիրության ենթարկելով գեղանկարչի դիմանկարի և նատյուրմորտի ժանրի աշխատանքները, զարմանում ենք գեղանկարչի

գույնի զգացողության, մանրակրկիտ աշխատանքի, տրամադրության փոխանցման վարպետության վրա:

Շիշմանյանի դիմանկարներն ու նատյուրմորտները գտնվում են Հայաստանի ազգային պատկերասրահում և մասնավոր հավաքածուներում:

Գրականության ցանկ

1. **Avedissian O.**, Peintres et sculpteurs arméniens, Paris, 1959, p. 208.
2. **Արամյան Հ.**, Հայրենադարձ նկարիչ Ռաֆայել Շիշմանյան, *Էջմիածին*, 1955, ԺԲ (6), էջ 47-51:
3. **Կուրտիկեան Ստ.**, Ռաֆաել Շիշմանեան, Բազմավաստակ նկարիչն ու հայրենասէրը, *Արարատ*, 31 մայիսի, 1960,
4. **Շիշմանյան Ա.**, Հայրենիքի և արվեստի սիրով, *Գարուն*, Երևան, 1980, (հ. 9), էջ 80:
5. **Ստեփանյան Գ.**, Կենսագրական բառարան, 1990, հատոր Գ, Գիրք I, ՄԵԼ-Ռ., Երևան, էջ 98:
6. https://www.andrewjonesauctions.com/auction-lot/raphael-chichmanian-armenian-1885-1959-portr_9104F09B28 (դիտված է 04.05.2024)
7. Raphaël Chichmanian -Portrait of an Islamic Patriarch- Armenian Oil painting | eBay (դիտված է 10.04.2023)

References

1. **Aramyan H.**, Hayrenadardz nkarich Raphael Chichmanian, [Repatriated artist Raphael Chichmanian], *Ejmiachin*, 1955, JB (6), page 47-51:
2. **Kurtikean St.**, Raphael Chichmanian, Bazmavastak nkarichn u hayrenasery, [Multi-accomplished artist and patriot] *Ararat*, 31 mayis, 1960.
3. **Chicmanyany A.**, Hayreniqi ev arvesti sirov, [With the love of homeland and art] *Garun*, Yerevan, 1980, (h. 9), page 80.
4. **Stepanyan G.**, Kensagrakan bararan, [Biographical dictionary] 1980, hator g, Girq I, MEL-R, Yerevan, page 98.

Ռուզան Անանյան – ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի ասպիրանտ, Խ. Արուսյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական համալսարանի աշխատակից: Գիտական հետաքրքրությունների շրջանակը հայ արվեստի, հայ մշակույթի տեսության հարցեր: Գիտական մամուլում հրատարակել է երեք հոդված:

ORCID: 0000-0002-1382-8179
ruzan92.92@mail.ru

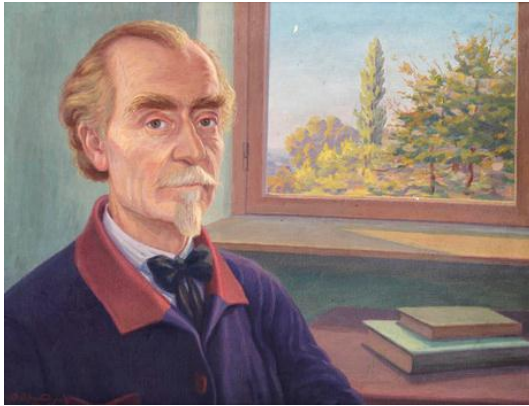
Рузан Ананян - аспирант Института Искусств национальной академии наук Республики Армения. В сферу ее научных исследований входят вопросы национальной культуры и искусства. Изданы три научные статьи.

ORCID: 0000-0002-1382-8179
ruzan92.92@mail.ru

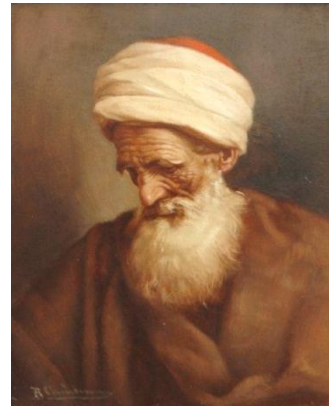
Ruzan Ananyan - PhD student of the Institute of Arts of the National Academy of Sciences of the Republic of Armenia. The scope of scientific interests are questions of the theory of Armenian art, Armenian culture. Published three articles in the scientific press.

ORCID: 0000-0002-1382-8179
ruzan92.92@mail.ru

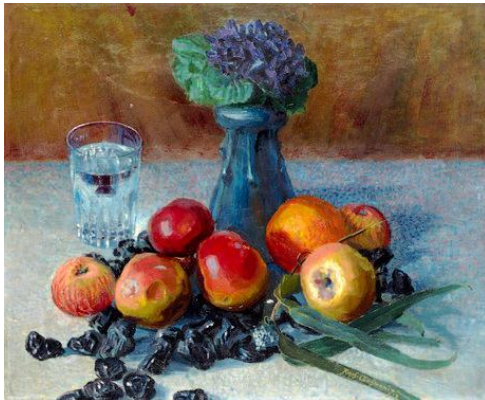
Ընդունվել է տպագրության 27.04.2024թ.:

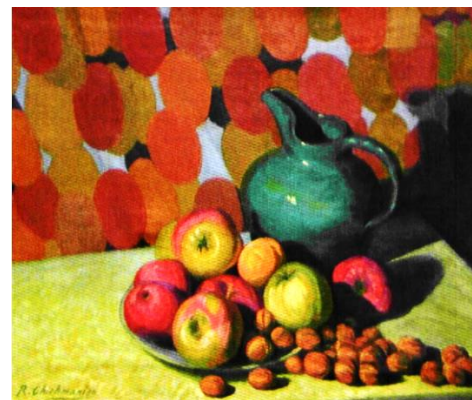
Նկ. 1 «**Ինքնադիմանկար**», 1948թ.
50x60, կտ., յուղ. (ՀԱՊ)

Նկ. 2 «**Չարմայով և ալեհեր մորուքով
ծերունու դիմանկար**», թվականը անհայտ
29x23 սմ, կտ., յուղ. (ԱՄՆ, մասնավոր հավաքածու)

Նկ. 3 «**Նատյուրմորտ խնձորներով**», 1913,
39x46 սմ, կտ., յուղ. (ՀԱՊ)

Նկ. 4. «**Մրգերով և կուժով նատյուրմորտ**»,
թվականը անհայտ
54x65 սմ, կտ., յուղ. (մասնավոր հավաքածու)